

LIDIA KALISZCZAK

Akademia Rolnicza w Krakowie

WYBRANE ASPEKTY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1. Wprowadzenie

Przesłanki powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju) sięgają początku lat siedemdziesiątych i wiążą się ze wzrostem świadomości narastania negatywnych zjawisk pomiędzy rozwojem społeczno – gospodarczym a jego konsekwencjami środowiskowymi. Termin „*sustainable development*”, zgodnie z ustaleniami konferencji Narodów Zjednoczonych w Rio de Janeiro (1992 r.) oznacza „*trwały i zrównoważony rozwój, tzn. taki, który zapewni zaspokojenie potrzeb współczesnego społeczeństwa bez naruszania możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń*”¹. Międzynarodowe koncepcje ekorozwoju zostały określone w aktach prawa, których Polska jest stroną, przyjmując tym samym na siebie zobowiązania z nich wynikające. Podczas międzynarodowej konferencji „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro (1992 r.) został przyjęty Globalny Program Działań na wiek XXI (Agenda 21). Podpisując Deklarację w Rio de Janeiro Polska wraz z innymi sygnatariuszami przyjęła na siebie obowiązki przestrzegania zasad harmonijnego rozwoju przestrzennego, odrzucenie filozofii wzrostu gospodarczego za wszelką cenę na rzecz dążenia do poprawy jakości życia przez działania gwarantujące społeczeństwu bezpieczeństwo ekologiczne. Polska zobowiązała się również do stosowania zasad ekorozwoju przez podpisanie Układu Stowarzyszeniowego ze Wspólnotami Europejskimi (1991 r.). Realizacją podjętych przez Polskę zobowiązań są wydane dokumenty i akty prawne, np. Uchwała Sejmu RP w sprawie polityki zrównoważonego rozwoju (1995 r.). W ostatnich latach prace Sejmowej Komisji Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (1999 r.) doprowadziły do opracowania i przedstawienia przez Radę Ministrów strategii zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 r.

¹ Dokumenty końcowe: Konferencja Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój w Rio de Janeiro, 3-14.06.1992 r. Szczyt Ziemi. Wyd. IOS, Warszawa 1993.

2. Współzależności między ekonomią a ekologią

Ekonomia zajmując się problemami wyboru w procesach gospodarowania, całkowicie pomijała do niedawna rolę środowiska naturalnego jako czynnika ograniczającego, tzn. limitującego kierunki i tempo rozwoju gospodarczego. Zakłócenia równowagi systemu przyrodniczego w wyniku działalności gospodarczej i wynikające stąd koszty społeczne były dotychczas pomijane, bądź znajdowały się tylko na marginesie teorii ekonomii. Postawa człowieka w stosunku do przyrody polegała, ogólnie mówiąc na maksymalizacji zysku ekonomicznego w najwyższym tempie². Skutkiem traktowania zasobów przyrody jako dóbr wolnych oraz w kategoriach jednego z czynników produkcji (przede wszystkim surowce jako środki produkcji) jest utrata równowagi między gospodarką a środowiskiem oraz jego degradacja.

Okazuje się zatem, że wzrost gospodarczy wyrażony przyrostem produktu społecznego *per capita* nie może być traktowany jako jedyny miernik dobrobytu społecznego. Na jego ocenę składa się również odpowiednia **jakość życia**, którą określają nie tylko warunki materialne (poziom konsumpcji), ale także możliwość zaspokajania potrzeb pozakonsumpcyjnych, w tym ekologicznych³.

Na skalę problemu jako pierwszy zwrócił uwagę amerykański ekonomista William Kapp⁴. Jednak na trwałe do ekonomii problem ochrony środowiska przeniknął dopiero w latach sześćdziesiątych. Ważną rolę w popularyzacji tej problematyki odegrał artykuł K. E. Bouldinga [1970 r.] poświęcony gospodarowaniu na statku kosmicznym „Ziemia”⁵. W pracy tej przeciwstawiono gospodarce typu rabunkowego, opartej na założeniu o nieograniczonych możliwościach podboju i eksploatacji przyrody, gospodarkę inspirowaną logiką funkcjonowania „statku kosmicznego”. Załoga statku kosmicznego jest skazana na oszczędne gospodarowanie swymi zasobami, a zwłaszcza na wielokrotne wykorzystywanie produktów. Wszystkie dobra są wytwarzane na statku w ramach istniejących zasobów, a powstałe odpady także muszą być przez ten system wchłonięte. Chodzi więc o tworzenie podstawowych zasad gospodarki zorientowanej ekologicznie, w których powinno się m. in. uwzględnić⁶:

- ograniczoność zasobów, potencjałów przyrodniczych i równowagę ekologiczną,

² Simmons J. G.: Ekologia zasobów naturalnych. Warszawa 1979, s. 61.

³ Dobrzański G.: Ochrona środowiska a jakość ludzkiego życia. Terra et Vita, nr 1, FUW, Białystok 1990.

⁴ Kapp W.: Społeczne koszty funkcjonowania przedsiębiorstw prywatnych. Warszawa 1960.

⁵ Boulding K. E.: Ekonomia Ziemi – statku kosmicznego nadchodzącej przyszłości. [w:] Środowisko – społeczeństwo – gospodarka. Kraków 1992.

⁶ Czaja S., Fiedor B., Jakubczyk Z.: Ekologiczne uwarunkowania wzrostu gospodarczego w ujęciu współczesnej teorii ekonomii. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok – Kraków 1993, s. 106.

- proekologiczny styl życia i konsumpcji,
- entropijną ograniczoność dotychczasowego wzrostu gospodarczego,
- nowe metody ekonomicznej wyceny naturalnych procesów ekologicznych i zasobów oraz efektywność wykorzystania i reprodukcji zasobów naturalnych,
- utrzymanie maksymalnej różnorodności ekosystemów,
- mniej obciążającą środowisko alokację działalności gospodarczej,
- upowszechnianie proekologicznych technik (zwłaszcza recyklingu) wytwarzania,
- zmiany proekologiczne w zakresie struktury produkcji i konsumpcji,
- nową politykę energetyczną ograniczającą tempo entropijności procesów gospodarczych.

Mimo, że jak dotąd dominuje tradycyjne ujęcie ekonomii, wielu współczesnych ekonomistów uważa, że podstawowe problemy dla człowieka rodzą się nie w gospodarce, ale na styku społeczeństwo – gospodarka – przyroda. Od wielu lat zgłaszane są postulaty ekologizacji, tj. powiązania wszystkich form działalności człowieka z możliwościami środowiska (ekosystemów)⁷. Wyrazem zgłaszanych postulatów jest powstanie nowego paradygmatu teorii ekonomii (ekonomii ekologicznej), w którym równowaga ekologiczna jest podstawowym aksjomatem, a czynniki ekonomiczne i ekologiczne są jednakowo uprawnione⁸.

Racjonalność działania gospodarczego wyraża się w trzech zasadach, z których pierwsza ma charakter ogólnoeconomiczny, a pozostałe ekonomiczno-techniczny. Są to mianowicie:

1. Działanie zgodne z potrzebami społecznymi.
2. Maksymalizacja efektów przy określonych środkach.
3. Minimalizacja zużycia środków dla osiągnięcia założonych efektów.

Z ekologicznego punktu widzenia na pierwszym miejscu jako cel główny pozostaje oczywiście zaspokajanie potrzeb, natomiast celem pośrednim musi być minimalizacja strat środowiskowych powodowanych przez procesy gospodarcze, które oddziałują na możliwości zaspokajania potrzeb nie związanych bezpośrednio z dobrami materialnymi⁹. Racjonalne ekologicznie jest więc takie gospodarowanie, które minimalizuje nakłady zasobów naturalnych (rozumianych jako surowce oraz zdolność do asymilacji zanieczyszczeń), niezbędnych do osiągnięcia społecznie akceptowanej jakości życia.

⁷ Czaja S., Fiedor B., Jakubczyk Z.: *Ekologiczne uwarunkowania...*, op. cit., s. 105.

⁸ Dach Z.: *Wprowadzenie do ekonomii*. AE, Kraków 1993, s. 65.

⁹ Prandecka B.: *Ochrona środowiska przyrodniczego w procesie produkcji i podziału. Główne problemy*. Terra et Vita, nr 3, FUW, Białystok 1990.

Dwie kolejne zasady muszą być zgodne z pierwszą. Jednocześnie powinny być traktowane łącznie. W aspekcie ochrony środowiska zasada maksymalizacji wyników oznacza, że przy określonej, dopuszczalnej ekologicznie i społecznie eksploatacji zasobów lub obciążeniu środowiska zanieczyszczeniami, należy osiągać jak największe korzyści ekonomiczne. Jednakże ograniczenie się do tej zasady może powodować, że efekty uzyskuje się przy maksymalnie dopuszczalnym wykorzystaniu „środków” tkwiących w środowisku. Należy zatem jednocześnie minimalizować zużycie tych środków¹⁰.

3. Pojęcie i istota zrównoważonego rozwoju

W literaturze problemu pojęcie zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju), będące odpowiednikiem angielskiego terminu *sustainable development*¹¹ jest w różny sposób formułowane i interpretowane. Jak dotąd znanych jest ponad 70 definicji, w których akcentowane są różne aspekty tego interdyscyplinarnego pojęcia¹². Wskazuje się, iż przyczyną owej mnogości interpretacji stanowi brak wypracowanych w pełni teoretycznych podstaw koncepcji ekorozwoju.

Ogólnie definicje te można podzielić na dwie grupy¹³:

- akcentujące ekologiczny (przyrodniczy) wymiar ekorozwoju, w których jest on postrzegany jako współczesna forma zintegrowanej ochrony środowiska;
- akcentujące cywilizacyjny wymiar ekorozwoju, jako nowy sposób organizacji i prowadzenia działalności gospodarczej oraz sterowania pozagospodarczą aktywnością społeczeństwa.

W Polsce pierwsze definicje ekorozwoju, które pojawiły się w połowie lat 80-tych eksponują przyrodnicze uwarunkowania gospodarczej aktywności człowieka.

¹⁰ Dobrzański G.: Ekologiczne uwarunkowania lokalizacji inwestycji przemysłowych. Wyd. Ekonomia i Środowisko. Białystok 1998, s. 31.

¹¹ Tłumaczenie tego terminu na język polski nie jest precyzyjnie zdefiniowane, ale najczęściej używane pojęcia traktowane jako synonimy to rozwój zrównoważony i ekorozwój. Stosowane są również takie określenia, jak rozwój trwały, samo podtrzymujący się, stabilny, ekologicznie uwarunkowany, ład zintegrowany. Zdaniem Borysa ekorozwój jako odpowiednik słowa *sustainable development* wprowadza do polskiej praktyki językowej trzy interpretacje eksponujące następujące cechy: zrównoważoność, trwałość i samopodtrzymywanie się rozwoju. T Borys: Teoretyczne aspekty konstruowania wskaźników ekorozwoju. [w:] Sterowanie ekorozwojem. Red. B. Poskrobki, t. I, Białystok 1998, s. 173.

¹² Przegląd definicji został dokonany m. in. w pracy B. Poskrobko: Ekorozwój – wyzwanie cywilizacyjne. 1999 (maszynopis) oraz R. Kreibicha: Nachhaltige Entwicklung. Leitbild für die Zukunft von Wirtschaft und Gesellschaft. Weinheim-Basel 1996.

¹³ Poskrobko B.: Kształtowanie polityki ekorozwoju. [w:] Sterowanie ekorozwojem. T. II, 1998, s. 12.

W latach 90-tych podstawę szerszego rozumienia (zgodnie z zamysłem jej twórców) koncepcji *sustainable development* stworzyła definicja Pearcea, Barbiera i Markandy (1990) określająca sposób pojmowania trwałego i zrównoważonego rozwoju jako integrację wymiaru społecznego, ekonomicznego, ekologicznego i demograficznego współczesnego wzrostu gospodarczego. Rozwój gospodarczy powinien oznaczać nie tylko wzrost dochodów *per capita*, ale także poprawę innych elementów dobrobytu społecznego – stanu zdrowotnego i poziomu wyżywienia oraz wykształcenia. Jednocześnie ważne jest utrzymanie trwałości zasobów przyrodniczych w celu zapewnienia wewnątrz- i międzygeneracyjnej sprawiedliwości dostępu do kapitału naturalnego.

W Polsce przykładem kompleksowego określenia ekorozwoju w rzeczywistym rozumieniu idei *sustainable development* jest definicja opracowana przez Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE), formułująca cele rozwoju społeczno-gospodarczego w logice poprawy jakości życia.

Zapewnienie dobrobytu obecnym jak i przyszłym pokoleniom wiąże się z procesem ciągłych przemian strukturalnych w gospodarce i całym społeczeństwie prowadzących do¹⁴:

- poprawy (a przynajmniej niepogarszania) jakości środowiska,
- większej dbałości o stan zdrowia społeczeństwa,
- ochronę konserwatorskiej przyrody,
- racjonalnej gospodarki zasobami,
- podejmowania proekologicznych kierunków rozwojowych.

Gospodarowanie dopuszczalne ekologicznie, pożądane społecznie i uzasadnione ekonomicznie¹⁵ staje się imperatywem współczesnych wyzwań rozwojowych.

Na IV Międzynarodowej Konferencji ISEE/RC99 *Przyroda i społeczeństwo u progu następnego tysiąclecia. Globalizacja i ekologiczno-ekonomiczne problemy regionalne*, Saratow 1999 wskazano na zasadność przedstawianych w literaturze trzech podejść do problematyki równoważenia rozwoju¹⁶:

- przyrodniczego – podkreślającego potrzebę dostosowywania działalności gospodarczej i aktywności społecznej do istniejących możliwości ekosystemów,
- ekonomicznego – wskazującego na potrzebę równoważenia działalności gospodarczej i produktywności ekosystemów; wcześniej w ramach tego

¹⁴ Por. Borkowska E.: Jak współdziałać z gminą w realizacji ekorozwoju. Raport Instytut na rzecz Ekorozwoju. Warszawa 1997.

¹⁵ Hopfer A.: Funkcje obszarów wiejskich z perspektywy ekorozwoju. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych, 1992, z. 401, s. 53-60.

¹⁶ Ejdyś J., Iwaniuk H., Poskrobko B.: IV Międzynarodowa Konferencja ISEE/RC99 - *Przyroda i społeczeństwo u progu następnego tysiąclecia. Globalizacja i ekologiczno-ekonomiczne problemy regionalne*, Saratow 5-9 lipiec 1999 rok. *Ekonomia i Środowisko* 1999, nr 2 (15).

podejścia eksponowano zaspokojenie potrzeb współczesnych i przyszłych pokoleń,

- cywilizacyjnego – według którego równoważenie powinno odbywać się nie pod kątem istniejących technik i technologii, lecz z punktu najnowszych osiągnięć naukowych.

Intencją ekorozwoju pozostaje nadal jakość życia uznawana jako główny priorytet rozwoju społeczno-gospodarczego. Staje się ona zarówno celem, jak i warunkiem zrównoważonego rozwoju¹⁷.

4. Zarządzanie środowiskiem w koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich

Pojęcie zarządzania środowiskiem oznacza zarządzanie użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska, zarówno w skali państwa, regionu, gminy i jednostki gospodarczej¹⁸. Ekorozwój musi uwzględniać istniejące w rzeczywistości powiązania między społeczeństwem, gospodarką a środowiskiem przyrodniczym. Nadmierna eksploatacja i w konsekwencji degradacja środowiska spowoduje zahamowanie tempa rozwoju społeczeństwa i gospodarki. Wynika to z faktu, iż zdegradowane środowisko zmniejsza swoją produktywność, a wyczerpujące się zasoby są istotną barierą w rozwoju każdej społeczności. W tej sytuacji strategia ukierunkowana właśnie na ekorozwój zapewni trwałe podstawy egzystencji obecnym i przyszłym pokoleniom.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju znajduje szczególne przełożenie w odniesieniu do obszarów wiejskich¹⁹, na których w najbliższych latach musi dokonać się proces głębokiej restrukturyzacji i modernizacji. Należy pamiętać, że obszary wiejskie to przede wszystkim miejsce produkcji żywności, wypoczynku, rekreacji i turystyki jak również środowisko, w którym żyje 38% polskiego społeczeństwa. Kryzysowa sytuacja rolnictwa w latach dziewięćdziesiątych związana z realizowaną transformacją systemową w Polsce wynika z szeregu jego słabości. Związane są one zarówno ze specyfiką jak i zróżnicowaniem obszarów wiejskich. Istnieje zatem potrzeba wytyczenia dróg rozwojowych prowadzących nie do krótkotrwałego dobrobytu kosztem degradacji środowiska, ale do rozwoju przyjaznego środowisku i ludziom. Stąd równoważenie procesów gospodarowania z jego ochroną wydaje się być szczególnie uzasadnione. Zarządzanie środowiskiem, a szczególnie zarządzanie środowiskowe w gminie

¹⁷ Górka. K., Poskrobko B., Radecki W.: Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne. Wyd. trzecie, PWE, Warszawa 1998.

¹⁸ Poskrobko B.: Zarządzanie środowiskiem. PWE, Warszawa 1998.

¹⁹ Obszary wiejskie stanowią w Polsce ponad 90 % powierzchni kraju. W strukturze przestrzennej z 2486 polskich gmin 2134 to gminy zarządzające terenami wiejskimi. Samorządy wiejskie dysponują 62 % powierzchni kraju.

i przedsiębiorstwie jest wyzwaniem współczesności, elementem walki konkurencyjnej. Właściwe wykorzystanie zasobów środowiskowych obszarów wiejskich w działalności gospodarczej oparte na zasadach ekorozwoju pozwoli na zwiększenie ich potencjału wewnętrznego, zapewni wzrost konkurencyjności rynkowej i przyczyni się w znacznym stopniu do rozwiązania problemów społecznych.

W strategii ekorozwoju obszarów wiejskich należy uwzględnić cały szereg uwarunkowań środowiska przyrodniczego, społecznego, ekonomicznego i przestrzennego, aby osiągnąć zamierzone cele, tj.:

- trwały rozwój gospodarczy z jednoczesnym poszanowaniem zasobów przyrodniczych,
- produkcję żywności najwyższej jakości,
- ochronę krajobrazu wiejskiego,
- godne życie mieszkańców wsi.

Ekorozwój polega na przestrzeganiu reguły, aby działalność w środowisku przyrodniczym była: dopuszczalna ekologicznie, pożądana społecznie i uzasadniona ekonomicznie. Istnieje zatem potrzeba interdyscyplinarnych badań w zakresie całokształtu zjawisk i procesów ekologicznych, ekonomicznych i społecznych przebiegających na obszarach wiejskich prowadzących do określenia praktycznych zasad jego wdrażania. Zgodnie z zasadą regionalizmu ekorozwoju przedmiot badań powinien uwzględniać problemy (rodzaj i skalę) poszczególnych regionów. Ogólnie wyróżnia się w tym zakresie trzy rodzaje obszarów²⁰: ekologicznego zagrożenia, o dużych walorach przyrodniczych oraz obszary pośrednie.

Natomiast w przedmiocie badań z punktu widzenia zarządzania środowiskiem należałoby uwzględnić:

- stan środowiska oraz zasoby przyrodnicze i kulturowe,
- gospodarowanie przestrzenią wiejską i jej ochronę,
- wyposażenie w infrastrukturę,
- działalność gospodarczą i jej zmiany w aspekcie warunków rynkowych,
- aktywność lokalnych społeczności wiejskich,
- stan świadomości ekologicznej mieszkańców.

Wdrażanie koncepcji ekorozwoju nie jest możliwe bez efektywnego systemu zarządzania. Jest on uważany za jeden z najważniejszych instrumentów służących unikaniu zagrożeń i degradacji środowiska przy jednoczesnej realizacji współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. Przyjęty przez państwo kierunek reform zmierzający do decentralizacji administracji i zarządzania zmienia zakres zadań i kompetencji organów administracji zwiększając uprawnienia oraz rolę samorządów terytorialnych w systemie zarządzania krajem. Sfera gospodarowania środowiskiem i kształ-

²⁰ Kozłowski S.: W drodze do ekorozwoju. PWN, Warszawa 1997, s. 148.

towania środowiskowych warunków życia, edukacji, kreowania przedsiębiorczości, infrastruktury będzie rozwiązywana w układach lokalnych społeczności.

5. Wybrane zagrożenia ekorozwoju obszarów wiejskich w aspekcie integracji z Unią Europejską

Wprowadzenie ekorozwoju wiąże się z dokonaniem restrukturyzacji gospodarki w kierunku jej proekologicznych przekształceń. Restrukturyzację należy zatem traktować jako proces ciągły, której celem jest stały postęp społeczno-ekonomiczny i ekologiczny²¹. Proces przemian restrukturyzacyjnych na obszarach wiejskich realizowany od lat w wielu krajach Europy Zachodniej zapoczątkowany został także w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Jakkolwiek zakres i tempo tych przemian wynikają z uwarunkowań polityczno-administracyjnych, środowiskowych, społeczno-demograficznych i historycznych to główne cele pozostają takie same – odnowa i aktywizacja (rozwój) obszarów wiejskich prowadzących do niwelowania dysparytetów rozwojowych i wzrostu ich konkurencyjności. Doświadczenia krajów rozwiniętych wskazują na konieczność postrzegania jakości środowiska przyrodniczego (z racji pełnionych funkcji obszarów wiejskich) jako jednego z głównych czynników decydujących o poziomie tej konkurencyjności²². Ochrona środowiska jest jednym z ważniejszych priorytetów w planowaniu rozwoju społecznego i ekonomicznego Europy. W polityce regionalnej Unii Europejskiej lat 90-tych zagrożenia te akcentowane są szczególnie mocno i znajdują wyraz w przewartościowaniu funkcji produkcyjnych rolnictwa na rzecz ogólnospołecznych. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich obejmuje nie tylko produkcję żywności i paszy, ale szereg ważnych funkcji związanych z ochroną przyrody i zachowania bioróżnorodności, kształtowania krajobrazu, ochrony dziedzictwa kulturowego oraz funkcji społeczno-ekonomicznych istotnych z punktu widzenia rozwoju i efektywnego wykorzystania zasobów ludzkich, poprawy warunków życia, wzrostu dochodowości ludności wiejskiej. Wynika stąd konieczność zmian struktury funkcjonalnej wsi i większej równowagi między celami produkcyjnymi, socjalnymi i ochroną środowiska przyrodniczego²³. W krajach unijnych wdrażanie rozwoju zrównoważonego następuje w spo-

²¹ Kolbusz F.: Ekologiczne i gospodarcze problemy restrukturyzacji polskiej wsi – stan i kierunki działania. VI Forum Ekologia Wsi. CEEW, Krosno 1996, s. 24-38.

²² Czynniki konkurencyjności, do których można zaliczyć między innymi wykwalifikowaną siłę roboczą, dobry stan infrastruktury, wysoki poziom instytucji edukacyjnych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz wysoką jakość środowiska przyrodniczego określa się często mianem środowiska biznesowego. Por. Czykier-Wierzba D.: Problemy poprawy konkurencyjności obszarów wiejskich w Unii Europejskiej. [w:] Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską – nadzieje, szanse, obawy. IV Kongres SERiA, Szczecin 1997, s. 91-100.

²³ Wiatrak A.P.: Doradztwo rolnicze w okresie transformacji wsi i rolnictwa oraz integracji z Unią Europejską. [w:] Doradztwo rolnicze jako ogniwo systemu wiedzy rolniczej w procesach modernizacji wsi i rolnictwa oraz integracji z Unią Europejską. MRiGZ, SGGW, FAPA; Warszawa-Poznań 1996, s. 40-45; Kożuch B.: Podstawy zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Ekologiczne aspekty rozwoju obszarów wiejskich. Białystok 1996.

sób ewolucyjny. Nowy etap w polityce obszarów wiejskich związany z tzw. reformą McSharyego (1992 rok) polegał na stosowaniu zachęt ekonomicznych dla rolników, aby skłonić ich do gospodarowania w sposób korzystny dla środowiska, bioróżnorodności i krajobrazu. Ważnym dokumentem był również przyjęty w 1993 roku Piąty Program Działań Środowiskowych W kierunku zrównoważonego rozwoju, w którym zakłada się następujące cele: zapewnienie wysokiego standardu życia, trwałości użytkowania zasobów naturalnych, unikanie długotrwałych zniszczeń w środowisku oraz integrację polityki środowiskowej ze wszystkimi innymi politykami problemowymi bądź sektorowymi, a szczególnie polityką rozwoju regionalnego. Akcesja Polski do Unii Europejskiej wymaga również dostosowań w tym zakresie w polityce rozwoju obszarów wiejskich. Przekształcenia strukturalne wsi i rolnictwa z uwagi na specyfikę polskich warunków wymagają realizacji następujących równoległych procesów:

- restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa i jego otoczenia prowadzących do wzrostu efektywności i konkurencyjności polskiego rolnictwa,
- kształtowania warunków pracy i życia ludności wiejskiej, w działań na rzecz poprawy dostępu do wiedzy i podnoszenia kwalifikacji,
- wielofunkcyjnego rozwoju wsi, stwarzającego szansę efektywnego wykorzystania rezerw siły roboczej,
- kształtowania postaw przedsiębiorczych i wspierania w różnych formach alternatywnych źródeł dochodów przy jednoczesnym rozwoju szeroko rozumianej infrastruktury technicznej, społecznej i instytucjonalnej.

Integracja nakłada więc nowe obowiązki, ale stwarza też pewne szanse i korzyści przede wszystkim w sferze:

- rozwijania produkcji i usług proekologicznych zarówno dla potrzeb rynku krajowego, jak też perspektywy ekspansji handlowej na obszar całej Europy; wskazuje się przy tym, iż rolnicze regiony zacofane strukturalnie posiadające jednocześnie dobrze zachowane środowisko przyrodnicze zyskują nowe możliwości rozwojowe. Rolnictwo cechujące się dużą pracochłonnością przy względnie niskiej wydajności pracy oraz znacznym rozdrobnieniem gospodarstw posiada jednocześnie atuty uzasadniające programowanie jego rozwoju w taki sposób, aby zaoferować produkt odmienny w stosunku do rolnictwa intensywnego, poszukiwany i cenny na rynku europejskim.
- uzyskania wsparcia z funduszy pomocowych. Komisja Europejska wypracowała wiele instrumentów tego typu, z czego najbardziej znane były fundusze związane z rolnictwem. Jednak UE przechodzi obecnie istotną ewolucję zmierzającą ku zmniejszeniu i utrudnieniu dostępności środków w formie subwencji rolniczych. Wskazuje się, iż wsparcie dochodów w sektorze rolniczym będzie oparte raczej na usługach środowiskowych a nie na wypłatach wyrównawczych²⁴. Subwencje ekologiczne dotyczą

²⁴ Por. Żylicz T.: Wymagania ekologiczne integracji z Unią Europejską. Aspekty ekonomiczne. [w:] Integracja Polski z Unią Europejską – problemy, korzyści, zagrożenia. Pod red. Burchard-Dziubińskiej, t. I, Łódź 2000, s. 39.

przykładowo takich działań, jak utrzymywanie tzw. użytków ekologicznych, zadrzewień śródpolnych, zalesień gruntów marginalnych, zachowanie i kształtowanie struktury krajobrazów wiejskich, zachowanie łąk i pastwisk o wysokich walorach przyrodniczych oraz stosowanie metod rolnictwa przyjaznego środowisku (ekologicznego i integrowanego).

W świetle przedstawionych wybranych aspektów zrównoważonego rozwoju wsi i obszarów wiejskich należy podkreślić, iż warunkiem wdrażania powyższej koncepcji jest przede wszystkim możliwość uzyskania niezbędnego kapitału finansowego (z zewnętrznych źródeł prywatnych, lokalnych i regionalnych, państwowych lub funduszy pomocowych). W perspektywie przyjmowania nowych państw członkowskich do Unii nie należy liczyć na zachowanie dotychczasowych rozmiarów programów pomocowych, gdyż wynika to z ograniczeń budżetowych Unii. Niemniej jednak można wymienić kilka funduszy unijnych nakierowanych na realizację polityki wyrównywania dysproporcji rozwoju regionów i obszarów w aspektach: gospodarczym, społecznym i przyrodniczym. Są nimi: Europejski Fundusz Socjalny, Europejski Fundusz Poradnictwa i Gwarancji Rolnych, Fundusz Spójności (Kohezyjny), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego. W dokumencie *Agenda 2000 – Unia Europejska rozszerzona i silniejsza*, przyjętym na szczycie w Berlinie (marzec 1999 r.) zakłada się ukierunkowanie programów pomocowych w latach 2000-2006 na²⁵:

- wspieranie rozwoju gospodarczego obszarów zacofanych,
- pomoc obszarom objętym restrukturyzacją przemysłu, rolnictwa, usług i rybołówstwa, obszarom wiejskim, a także wysoko zurbanizowanym, zagrożonym regresem społeczno-ekonomicznym,
- pomocy w zakresie modernizacji systemów edukacyjnych, szkoleniowych i zatrudnienia.

6. Podsumowanie

Przesłanki wyjściowe koncepcji zrównoważonego rozwoju wywodzą się z wielu dyscyplin nauki i nie dotyczą wyłącznie ekologicznych uwarunkowań współczesnego wzrostu gospodarczego, ale obejmuje również demografię, zdrowie i wyżywienie, kulturę, etykę. Stąd w odniesieniu do systemów społeczno-gospodarczych w skali gospodarki narodowej, regionów, gmin czy związków gmin konieczne jest szersze rozumienie pojęcia *sustainable development*, jako rozwoju zrównoważonego przy równorzędnym traktowaniu aspektów (ograniczeń) ekonomicznych, społecznych, ekologicznych, technologicznych i przestrzennych.

²⁵ Por. Poskrobko B.: Strategiczne programowanie rozwoju zrównoważonego narzędziem procesu integracji. [w:] Integracja Polski z Unią Europejską – problemy, korzyści, zagrożenia. Pod red. Burchard-Dziubińskiej, t. I, Łódź 2000, s. 215-216.

Proces transformacji gospodarki polskiej rozpoczął się po 1989 r. oraz dokonujące się przemiany sprzyjają realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego (sustainable development). Czynnikiem mobilizującym do przyjęcia w strategiach postępowania założeń ekorozwoju są również procesy integracyjne z Unią Europejską oraz przenikanie do naszego kraju światowych tendencji rozwoju akcentujących potrzebę równoważnego kojarzenia celów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. Właściwe wykorzystanie zasobów środowiskowych obszarów wiejskich w działalności gospodarczej oparte na zasadach ekorozwoju pozwoli na zwiększenie ich potencjału wewnętrznego, zapewni wzrost konkurencyjności rynkowej i przyczyni się w znacznym stopniu do rozwiązywania problemów społecznych.

W dobie rosnącej konkurencji jakość środowiska przyrodniczego staje się ważnym atutem stwarzającym szanse rozwoju regionów poprzez wykorzystanie swoistej „renty” położenia w czystym, często uprzywilejowanym bogactwem przyrody środowisku.

LIDIA KALISZCZAK

WYBRANE ASPEKTY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

STRESZCZENIE

Zmiany zagospodarowania przestrzeni, w tym zwłaszcza obszarów wiejskich wymagają uwzględnienia czynnika ekologicznego, co jest przedmiotem prezentowanego artykułu. Na jego treść składają się następujące zagadnienia: współzależności między ekonomią a ekologią, pojęcie i istota ekorozwoju, zarządzanie środowiskiem w koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz wybrane zagadnienia ekorozwoju obszarów wiejskich w aspekcie integracji z Unią Europejską.

LIDIA KALISZCZAK

SELECTED ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SUMMARY

The paper presents ecological aspects of business development. It is analysis of this problem of integration of ecological protection needs into economic and social goals of the development strategy and policy. The author introduced such concepts as: correlation between economy and ecology, conception of sustainable development, environmental management of rural areas and ecological aspects of rural development in the process of integration Poland with European Union.